

עורכת: ד"ר מירה צורף עריכה לשונית: הדס סופר-שבתאי
כרך 4, גיליון מס' 7, 3 ביולי 2014

תוצאותיה ומשמעויותיה של מערכת הבחירות 2014 בעיראק בצלו של המרד הסוני

רונן זיידל

ב-30 אפריל 2014 נערכו בעיראק בחירות כלליות, הראשונות מאז הנסיגה האמריקנית. היו אלה בחירות שהתאפיינו בשקיפותן ובאחוזי ההצבעה הגבוהה שלהן, שעמד על 62 אחוזים. בניגוד למדינות אחרות באזור, הבחירות היו תחרותיות ותוצאותיהן לא היו ידועות מראש. ב-20 במאי פורסמו התוצאות הסופיות שלהן: מפלגתו של ראש ממשלת עיראק, נורי אל-מאלכי, "דולת אל-קאנון" (מפלגת החוק), זכתה ב-92 מכלל 328 המושבים בפרלמנט. בחירתו של אל-מאלכי נובעת ממספר גורמים. ראשית, אל-מאלכי דוגל בעיראק צנטראליסטית, הנשלטת מבגדאד על ידי מנגנון מדינה חזק, ומתנגד בתוקף להרחבת סמכויות המחוזות ולמגמות הבדלניות הכורדיות. זהו ציר מרכזי בפוליטיקה העיראקית לאחר 2003 והבוחר התייחס לכך. שנית, אל-מאלכי מציג את עצמו כלוחם בלתי מתפשר בטרור ועל רקע החשש מהתעצמות הטרור הביע הציבור העיראקי את אמונו בדרכו של ראש הממשלה. שלישית, מאז הבחירות המחוזיות בשנת 2009, בהן ניצח לראשונה אל-מאלכי, הוא בונה מערכי תמיכה שבסיסם במנהל המחוזי באזורים השיעים. בזכות רשתות פטרונאז' אלה זכה אל-מאלכי בתמיכה נרחבת בעיקר במחוזות השיעים. הזדהות אישית עם אל-מאלכי היוותה גם היא גורם שבזכותו הוא זכה לתמיכה ציבורית רחבה.

שתי המפלגות היריבות לאל-מאלכי נחלו כישלון חרוץ בקרב הציבור השיעי. צורב במיוחד היה כישלונה של מפלגת "מוואטן" (אזרח) שכן, מפלגה זאת, המייצגת את הגוף הדתי "המועצה האסלאמית העליונה של עיראק" בראשות עמאר אל-חכים, זכתה ב-32 מושבים בלבד, לעומת 70 מושבים בפרלמנט היוצא. מפלגה שיעית נוספת, "אחראר" (החופשיים), תומכי מקתדא אל-צדר, קיבלה 29 מושבים. את הירידה במעמדה של מפלגה זאת ניתן ליחס לפרישתו של אל-צדר זמן קצר לפני הבחירות. שתי המפלגות, יש לציין, זכו לתמיכת הממסד הדתי השיעי בערים הקדושות.

אשר לאוכלוסייה הסונית, הרי שמערכות הבחירות בעיראק משקפות את התנודות החדות בתהליך חיפוש הזהות של הסונים. בבחירות שנערכו בדצמבר 2005 הם השליכו יתרון על האסלאם הפוליטי ובבחירות 2010 בחרו בהמוניהם מפלגה על-עדתית (אל-עראקיה) שבראשה עמד שיעי. לאחר האכזבה מ"אל-עראקיה", בחרו הסונים ב-2014 במפלגות עדתיות סוניות. המפלגה הסונית הגדולה ביותר, "מתחדון" (מאוחדים), היא למעשה אגד סיעות בראשות יושב ראש הפרלמנט אסאמה אל-נגייפי, ואחריה מפלגת "אל-ערביה" שהצליחה במפתיע לשמור על כוחה, למרות שמנהיג המפלגה, צאלח אל-מטלכ, הסכים לכהן כסגנו של אל-מאלכי. סך הכל קיבלו המפלגות הסוניות 45 מתוך 328 המושבים בפרלמנט, ירידה מסוימת ביחס לעבר. פוליטיקאים סונים תרצו ירידה זאת בקושי הביטחוני להצביע במחוזות הסונים.

התופעה החדשה בפוליטיקה הסונית היא עליית כוחן של מפלגות מחוזיות שעתידות להיות מיוצגות בפרלמנט: כך, לדוגמה, במחוז דיאלא, מזרחית לבגדאד, ניצחה רשימה מקומית. גם במחוז אנבאר המערבי רשימות מקומיות זכו בנתח ניכר מהקולות. "מתחדון" אף היא מפלגה בעלת גוון מחוזי בולט שכן, 12 מתוך 23 המושבים שלה הושגו במחוז ניינווא (מוצול), מחוז הבחירה של מנהיג המפלגה, שאחיו מכהן בו כמושל המחוז. ההתמקדות בנושאים מחוזיים כמו גם תלונות על קיפוח מצד מחוזות סונים עומדים בבסיס הצלחת המפלגות הללו.

מאז 2003 הסונים מתקשים להסתגל למציאות הפוליטית שנכפתה עליהם והא ראייה: בינואר 2005 הם החרימו את הבחירות, בדצמבר 2005 הצביעו למפלגה האסלאמית העיראקית, ב-2010 הצביעו בהמוניהם למפלגת "אל-עראקיה" הלאומית, מפלגה על-עדתית וחילונית שהפכה בזכותם למפלגה הגדולה בבית הנבחרים. דומה, איפוא, כי כישלון הסונים בבחירות 2014 הוביל לתמיכתם במרד החמוש, המתרחש בעיראק בימים אלה בהובלת "דאע"ש" (המדינה האסלאמית בעיראק ובסוריה הגדולה).

המפלגות הכורדיות זכו ב-62 מושבים ושמרו על כוחן. מפלגתו של מסעוד ברזאני, "המפלגה הדמוקרטית הכורדיסטאנית" זכתה בנתח הגדול ביותר, 25 מושבים, ואחריה "האיחוד הפטריוטי של כורדיסטאן", מפלגתו של ג'אל טלבאני, שזכתה ב-19 מושבים. הכורדים התמודדו גם במחוזות מחוץ לתחומה הרשמי של כורדיסטאן העיראקית: הם ניצחו במחוז המחלוקת פרכופ וזכו להישג משמעותי במחוז הערבי-סוני ניינווא (מוצול). גם בקרב הכורדים ניתן לזהות ירידה משמעותית בכוחן של המפלגות הדתיות.

בבחירות 2010 הייתה מפלגת "אל-עראקיה", בראשות איאד עלאווי, ההפתעה הגדולה. היא זכתה ב-91 מושבים והייתה המפלגה הגדולה ביותר בבית הנבחרים. מפלגה זאת הצטיירה כחלופה אידאולוגית ראויה למשטר העדתי והמושחת. היא הדגישה את התנגדותה לחלוקת משרות על בסיס עדתי ואף הציגה רשימה משותפת לסונים ושיעים. בשלב הקמת הקואליציה לאחר בחירות 2010, כשל מנהיג המפלגה לחלוטין ומפלגתו התפוררה. רבים סברו ש"אל-עראקיה", שהחליפה את שמה ל"אל-

וטניה", תיעלם מהמפה הפוליטית בבחירות 2014. ואולם, דבקותו של איאד עלאווי בקו האנטי-עדתו והלאומי-עיראקי גרמה לכך שהמפלגה זכתה ב-21 מושבים. בסך הכל קיבל מחנה זה 40 מושבים בפרלמנט. מרבית תומכיו ליברלים, חסידי דמוקרטיה מערבית וחברה פלורליסטית. מרבית האינטלקטואלים הבולטים בעיראק מזוהים עם מחנה זה. תרומתו הבולטת היא בייצור השיח הדומיננטי בענייני חברה, מדינה וזהות. מבין המפלגות הקטנות יותר אשר זכו לייצוג בולטת מפלגת "אל-תחאלף אל-מדני" (האיחוד האזרחי), שזכתה בארבעה מושבים (שלושה בבגדאד). בין חברי הפרלמנט שנבחרו מטעמה בולט מית'אל אל-אלוסי, אשר ביקר בישראל כחבר הפרלמנט העיראקי מספר פעמים בשנים האחרונות וזכה ביותר מ-30,000 קולות במחוז הבחירה שלו בבגדאד.

תהינה התוצאות אשר תהיינה, הרי החלוקה האתנו-עדתית מעוגנת עמוק במציאות הפוליטית העיראקית. יחד עם זאת, תוכנה הפנימי של העדתיות משתנה ממערכת בחירות אחת למשניה. אל-מאלכי, לדוגמא, מייצג שיעיות המשלבת לאומיות עיראקית טריטוריאלית עם תפיסת שלטון ריכוזי ומדינה חזקה. מצעו אינו שונה מהותית ממצע מפלגת "אל-וטניה" העל-עדתית. אל-מאלכי מגלם את הדואליות של התנגדות ל"עדתיות" (טאאיפיה) מחד גיסא, והעדפת בני עדתך מאידך גיסא. הבחור השיעי העדיף גרסא זו של העדתיות על פני העדתיות הדתית של "מוואטן", "אחראר" וה"מרגיעה".

ואולם, מן הראוי לציין כי הניצחון המשכנע בבחירות עדיין אינו מבטיח לאל-מאלכי הקמת קואליציה פרלמנטארית. דומה כי כל המפלגות נערכו מראש למצב שבו הממשלה תורכב רק לאחר משא ומתן קואליציוני ממושך. לפי שעה, יריביו של אל-מאלכי מאוחדים בהתנגדות להמשך כהונתו. זה המכנה המשותף היחיד בין השיעים תומכי המפלגות האחרות, הסונים, הכורדים ואולי גם נציגי הגוש העל-עדתו – מכנה משותף שברירי, שאין ביכולתו לגשר על חילוקי דעות עמוקים ואף אינו מסוגל להוות בסיס לקואליציה מלוכדת.

לא ניתן להתעלם מיכולותיו הפוליטיות הבלתי מבטלות של אל-מאלכי, אמן המשא ומתן, שזוקק לזכותו הצלחה בהקמת ממשלה בראשותו. היה זה בשנת 2010 כאשר לאחר משא ומתן קואליציוני ממושך הצליח אל-מאלכי להקים ממשלה ולהחליש את כל יריביו. ממשלתו האחרונה הייתה אחרי ככלות הכל היציבה בכל ממשלות עיראק שלאחר צדאם חסין, ונאמניו של אל-מאלכי שולטים בכל המשרדים החשובים בממשלה ובכללם: פנים, הגנה ונפט. לפיכך, אל-מאלכי ערוך למשא ומתן ממושך, שלא יפגע בהמשך שליטתו בפועל. ראוי לציין עוד כי בקרב כל הצדדים קיימת ציפייה להקמתה של "ממשלת אחדות לאומית", הכוללת את נציגי כל הגושים. כל הפוליטיקאים שואפים לכהן בממשלה כזאת שכן, היא תאפשר להם נגישות למשאבים רבים כמו גם שימור והרחבה של רשתות פטרונאז'.

אל-מאלכי מצדו הכריז כי בכוונתו לחתור לקואליציה המבוססת על "רוב פוליטי" ולנהל משא ומתן עם "כל מי שתומך באחדות עיראק". בכך הוא רומז, למעשה, לכוונה להקים קואליציה על בסיס פוליטי-רעיוני ולא על בסיס עדתי-שיעי כפי שעשה ב-2010. התנאי המוקדם בדבר "תמיכה באחדות

עיראק" נועד לנגח בעיקר את תומכי הבדלנות בקרב הכורדים. אל-מאלכי ניצב, איפוא, בפני הכרעה קשה: מחד גיסא, אם ירכיב קואליציה עדתית-שיעית שתשמר את הדומיננטיות השיעית בפוליטיקה, יש לו אפשרות להשיג רוב קואליציוני מינימאלי של יותר מ-165 חברי פרלמנט, ומאידך גיסא, העדפתו את הרוב העדתי בקדנציה האחרונה עלתה לו במשברים קשים.

ואולם, המרד הסוני החמוש שפרץ ביוני 2014 טרף את הקלפים והקפיא את המגעים להרכבת קואליציה. זמן קצר לאחר הבחירות ובטרם הושבע ראש ממשלה, כבש הארגון הסוני אסלאמי הקיצוני "דאע"ש את העיר השנייה בגודלה, מוצול, והמשיך משם דרומה לעבר בגדאד. אל-מאלכי, בהיותו ראש הממשלה המכהן, מפקד על ההתארגנות הצבאית והאזרחית להדיפת המורדים. התבטאויותיו הן בגדר ניסיון להקהות את הגוון העדתי של המשבר, אולם סביבתו הקרובה מאשימה הן את הסונים, יריביו הפוליטיים, והן את הכורדים במחדל ובאי-שיתוף פעולה בשעת משבר זו. הכורדים מצדם מאשימים את אל-מאלכי באחריות להתדרדרות המצב וטוענים שיש לו חלק בלתי מבוטל במחדל.

המחנה הסוני מנצל את אירועי השעה כדי להדגיש את חשיבותה של ממשלת אחדות שלא בראשות אל-מאלכי. מחנה זה זכה לתמיכה לא צפויה מצד הממשל האמריקני, אשר דרש ממנהיגי עיראק להתרום מעל חילוקי דעות עדתיים ולאומיים ובמשתמע להקים ממשלת חירום. ולמרות הלחץ האמריקאי נכשל אל-מאלכי בניסיון להעביר בפרלמנט חוק המכריז על מצב חירום לאומי.

מלחמת האזרחים המסתמנת מזכירה לרבים את המלחמה העדתית הקשה שפרצה בפברואר 2006. גם אז ארע הדבר על רקע משא ומתן קואליציוני ממושך. ניסיונותיו של אל-מאלכי להציג את עצמו כ"מנהיג לאומי" המוביל את עיראק ל"מהפכה לאומית" שתבלום את ה"טרוריסטים" המנסים לחבל בשלמותה, ריבונותה וגבולותיה של המולדת, אינם זוכים לתמיכה בקרב יריביו הפוליטיים – הסונים אינם מקבלים את מנהיגותו, ואילו הכורדים מסתפקים בשיתוף פעולה מוגבל עם כוחות הביטחון וכבר הספיקו להשתלט על עיר הנפט פרכוכ, מתוך תקווה להרחיב את שטחי השליטה של החבל הכורדי. אשר על כן, המצב שנוצר מציג את אל-מאלכי, בעל כורחו, כמנהיג עדתי-שיעי.